

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 1, February 2023

www.historystudies.net

ÜÇ ŞİİR BİR KÖPRÜ: DEMİR HEYKELLERİN SIRRI

Three Poems And A Bridge: Mystery of the Iron Statues

Doç. Dr. Gürhan KİRİLEN

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

gukirilen@hotmail.com

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 21.09.2022
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.12.2022
DOI Number : 10.9737/hist.2023.1120

Atıf – Citation:

Gürhan Kirilen, “Üç Şiir Bir Köprü: Demir Heykellerin Sırrı”,
History Studies, 15/1, Şubat 2023, s.137-154.

ÜÇ ŞİİR BİR KÖPRÜ: DEMİR HEYKELLERİN SIRRI

Three Poems And A Bridge: Mystery of the Iron Statues

Doç. Dr. Gürhan KİRİLEN

Öz

Kapgan Kağan'ın (MS 664 - 716) son zamanlarında Türk birliğinden uzaklaşarak Çin topraklarına yerleşen boylar kısa süre sonra yerleştikleri Taiyuan çevresinde siyasi aktörler haline gelmiştir. Bilge Kağan, Göktürk tahtına çıktıktan sonra MS 720 yılında Çin'e akınlar yaptırmış ve buna mukabil MS 721 yılı itibariyle Çin tarihinde iz bırakan Kang Dai-bin İsyanı patlak vermiştir. Bunu Kang Yuan-zi'nin kalkışması izlemiş ve MS 722 yılında başkentte Liang Quanshan'ın saray baskını girişimi yaşanmıştır. O yıl başkent Chang'an çevresine mevziler kurdurulmuş ve saraya gelen heyetlerinin ardı arkası kesilmemiştir. Sarı Irmağın tamamını kuşatan kalkışmalarla aynı tarihlerde Sarı Irmağın güneydoğu kıvrımındaki Pujin'de bir "merkez başkent" kurulması düşünülmüş ama bu girişim, Pujin'in savunulmasının zorluğu göz önüne alınarak kısa sürede iptal edilmiştir. Ancak "merkez başkent" ilan ve iptal sürecinden bağımsız biçimde Pujin'de yüzlerce ton demirin kullanıldığı bir köprü inşa edilmiştir. Bir ayağı Irmağın doğusunda, ikincisi 360 metre doğuda, Irmağın ortasındaki bir kumul adasının üzerinde, üçüncü ayağı ise Sarı Irmağın batısında olduğu düşünülen bu köprü, Çin'deki Türk varlığının en önemli nişanelerindedir. Bu çalışmada Tang dönemine tarihlenen üç şiir incelenerek Pujin Köprüsü ile ilgili sorulara yanıt aranmıştır.

Anahtar kelimeler: Pujin Köprüsü, Demir Heykeller, Xuanzong, Kapgan Kağan, Bilge Kağan

Abstract

During the last years of Kapgan Kagan, many of the Turkic tribes left Göktürk union and settled around Taiyuan region. They became political actors as Bilge Kagan ascended the Göktürk throne. After gathering most of them by the end of the year 720, Göktürk armies started their expeditions on Tang territory. Few weeks later in 721, the Kang Dai-bin Rebellion took place and it was succeeded by his kinsman Kang Yuan-zi in 722 who addressed himself as a "khagan". In 722, Tang capital Chang'an was also shocked with Liang Quanshan's claim for the throne. That year, garrisons were established around Chang'an City and foreign delegations including Göktürk envoys came to China one after another. During this turmoil, in the first month of the year of 721, Tang Xuanzong decided to establish a new capital called zhongdu "the central capital" in Pujin, located on the southeast bend of the Yellow River. In the midst of rebellions and tribal conflicts, the decision of establishing a new capital was soon cancelled for Pujin being "not defendable" However, regardless of the "central capital" status of Pujin, a grand bridge construction started, using hundreds of tons of iron and stone. Pujin Bridge, one leg to the east of the river, the second one 360 meters to the east, on a sand dune in the middle of the river, and the third leg to the west of the Yellow River. With the statues' unique structure and the craftsmanship of the iron bridge could be the most remarkable symbols of Turkic presence in China. In this study, three poems were examined.

Keywords: Pujin Bridge, Iron Statues, Xuanzong, Kapgan (Mo-chuo), Bilge Kagan

Giriş

Bilge Kağan (MS. 683 – 734) Döneminde Demir Heykeller

Bugün Çin'in Shanxi Eyaleti Yongji İli'nde bulunan Pujin köprü kompleksinin dünyada bir benzeri daha yoktur. Pujin köprü inşaatında 700 ton demir kullanılmıştır. Başka bir coğrafyada olsa belki de sanat tarihi kitaplarının başköşesini süsleyecek nitelikteki bu eserler hem estetik hem de işlevsel bakımdan çağının ötesinde örneklerdir. Sarı Irmağın üzerinde, 360 metre uzunluğundaki yüzer köprüyü taşıyan ayaklardaki her parça özenle kalıplanmış ve ileri teknikle dökülmüştür.¹ Köprünün doğu ayağı olan bu yapı kompleksinin karşısında, eskiden bir kumul adasının üzerinde bulunan batı kısımda kazı çalışması yapılmamıştır. Köprünün batı ayağındaki heykeller gün yüzüne çıkarılmamıştır. İki kıyıda dörder tane olmak üzere toplam sekiz figür olması gerektiği düşünülürse yapı ve heykellerle birlikte kurgulanan kompozisyonun sadece bir kısmının ortada olduğu anlaşılmaktadır.

MS 721-723 arasında iki yıl kadar süren inşaatın sonra yaklaşık dört yüz yıl boyunca kullanılan köprü, zamanla mil birikiminin altında kalarak tarihin karanlığına gömülmüştür. Nihayet 1987 yılında tekrar keşfedilinceye kadar yüzlerce yıl boyunca eski kitap ve haritalarda karşımıza çıkan bir efsane olarak kalmıştır.

Bulunışundan iki yıl sonra, 1989 yılında ortaya çıkarılan demir heykeller, başlarında seyisler bulunan dört boğa ile Boğa Takımıyıldızı'na işaret eden yedi direktan oluşmaktadır. (Bai, 2018, 229) Heykellerin yapılış tarihi hakkında MS 721 yılı sonu ile MS 724 yılı arasındaki itilaf, Karbon 14 tarihlendirme yöntemiyle çözüme kavuşmuş görünmektedir. Arkeolojik sürecin bir parçası olan Müze Koruma Kurulu ve Pekin Üniversitesi üyesi araştırmacılar, kuzeybatıda yer alan figürden aldıkları numunelerle heykellerin döküm tarihini MS 724 yılı olarak tespit etmiştir. (Chen, Chen, 2013, 452) Bu figür en son dökülen figür olmalıdır. Çünkü heykel tamamlanmamış, başının üzerindeki küçük bir kısım, duruşu ve görüntüyü bozmayacak şekilde dökülmeden bırakılmıştır. Klasik eserler, merkez başkent ilanıyla beraber köprü inşaatının MS 721 yılında başladığına işaret etmektedir. (Sima, 1956, 6743) İki kıyıdaki platformlar için binlerce ton taş ve toplamda 700 ton demir kullanılan inşaatın iki yıl kadar sürdüğünü, MS 722 ve 723 yılları boyunca devam ettiğini düşünebiliriz.

Pujin Köprüsü üzerine yapılan akademik çalışma sınırlı olmanın ötesinde, ilk bakışta akla gelen "Kim bu insanlar?", "Kim yapmış bu heykelleri?" gibi soruların da yeterince tartışılmadığı söylenebilir. Zhang Yue'nin methiyesinde "yüz ustadan" söz edilmektedir. Fakat bunların adları veya kim olduklarıyla ilgili bilgi görülmektedir. (Kirilen, 2017) Diğer yandan, Su Han ve Jing Guojin, figürlerin Uygur, Moğol, Tibetli (Tu-bo) ve Han Çinlilerini temsil ettiğini ileri sürmektedir. (Su, Jing, 2004, 90). Zhou Haibin de aynı görüştedir ve o da heykelleri, yönlere göre Uygur, Moğol, Tibetli ve Han şeklinde sıralar. (Zhou, 2018, 20) Çinli araştırmacılar iddialarını, heykellerin bulunduğu istikametlerle, günümüzdeki halkları eşleştirerek gerekçelendirmektedir. Buna göre; kuzeybatıya Uygur, kuzeydoğuya Moğol, güneybatıya Tibetli ve güneydoğuya da bir Çinli yerleştirilmiştir. Hao Yinshi da 2009 tarihli yazısında aynı sıralamayı vermiştir. (Hao, 2016, 15) Köprü üzerine Çince yazında karşımıza çıkan yayınların çoğu tanıtıcı mahiyette kısa yazılardır.

¹ Yapıda kullanılan demir malzeme arasında ayrıca, biri üç, diğeri dört burçlu iki dağ heykeli, ortasında delikler bulunan iki demir kilit silindiri ve zemindeki büyük taş blokları birbirine bağlayan demirden kilit taşları bulunmaktadır. Yüzer köprü bu şekilde daha çok yük taşımakta, nehir suyunun yüksekliğine ve akışına göre yükseltilebilir her koşulda geçiş sağlanabilmektedir. Yapının teknik ve estetik özellikleri hakkında bkz. Kirilen, 2017, s. 73-87.

Köprüyü konu alan iyi hazırlanmış çalışma yok denecek kadar azdır. Yalnızca, Liu Yongsheng'in editörlüğünde derlenen 2013 tarihli bir prestij kitabı konuyu çeşitli yönleriyle ele almaktadır. Bu eserde kazı raporlarına da yer verilmiştir. (Liu, 2013, c.2, 482 -590) Demir boğa ve kahraman heykelleriyle diğer demir malzemenin ayrıntılı çizimleri bu eserde toplanmış, pek çok fotoğrafla boğalar üzerine incelemeler de ortaya konmuştur. İki ciltlik bu zengin derlemede tarihsel koşullar, Zhang Yue'nin "Methiye" metninin çizdiği çerçeveye sınırlıdır.² Eserde, yazarı belirsiz olduğu için editöre atfedebileceğimiz bölümde, heykellerin Güney Asya'dan getirilen "Kunlun köleleri" olabileceği ileri sürülmektedir. (Liu, 2013, 320) Diğer yayınlarda olduğu gibi, Liu Yongsheng da savına dayanak göstermemiştir.³

Heykellerin temsil ettiği kimseler hakkında düşünürken yönlere göre fikir yürütmek mantıklıdır ancak bugünkü değil, o günki koşullarla değerlendirmek gerekir. Sekizinci yüzyılın başında, Moğollar henüz tarih sahnesinde değildir. Meng-wu (Moğol) Boyu en kuzeydeki Shiwei boyları arasında bir boydur. Aynı şekilde Uygur Kağanlığı da henüz kurulmamıştır; Kuzey Asya'da Göktürkler hakimdir. MS 720'lerin başında Çin'in kuzeydoğu istikametinde Kıtalar vardır ve Göktürlere tabi hareket eden Ke-tu-gan 可突干, bölgedeki Kitan ve Tatabıları yönetmektedir.

Kuzeybatı istikameti Ötüken'e işaret etmektedir. Güneybatıda ise Lanzhou yönünde yerleştirilen figür bir Hu(n) olmalıdır.⁴ Bu kişinin Kang Dai-bin veya Kang Yuan-zi olması muhtemeldir. Çünkü figürün işaret ettiği Ningxia, Gansu ve ötesinde Türkler de yaşamıştır. Güneydoğuda ise Çinli memur görüntüsünde bir figür yer almaktadır.

Çinli araştırmacılar, Zhang Yue'nin methiye metninde geçen "Çinli figürün güneybatıya eklendiği" bilgisinden hareketle, heykellerin işaret ettiği yönlerle bugün orada yaşayanları eşleştirmektedir. Güneydoğu Çin'e, Kuzeybatı da Ötüken'e işaret ediyorsa, o yıllarda kuzeye işaret eden figürlerin Moğol ya da Uygurları temsil ettiğini öne sürmek anakronik bir yanıştır. Benzer bir tasnif Bai Yanpei'de de karşımıza çıkar, ona göre de güneybatı yönünde, yapının sol önünde yer alan figür Tibetli'dir. (Bai, 2018, 229) Oysa bu kahraman figürü Tibetli değil, görünüşüyle erken dönem Göktürk imajına sahiptir.⁵ Yüz hatları bir Soğdlu olduğunu düşündürmekte ama örülü saçları Göktürk olduğuna işaret etmektedir. Dört figür, ellerindeki zincirlerle boğaları ve köprüyü tutar biçimde üretilmiştir. Kuzeybatıdaki heykel elindeki zincirleri Ötüken'e işaret eden Kuzeybatı yönüne doğru çekmektedir. Bunun karşısındaki Çinli figür ise, elindeki dizgini sakınır biçimde resmedilmiştir. Bu ayrıntı en yalın haliyle, Kuzey Çin'deki Türk boyları üzerinde Göktürkler ve Tang yönetimi arasındaki egemenlik mücadelesini anlatmaktadır.

² Zhang Yue'nin "Pujin Köprüsü'ne Methiye" metni tam metin olarak tarafımdan yayımlanmıştır. (Kirilen, 2017, s. 32 - 35) Methiyede, hükümdarın konuyu başkasından duyduğu, Jin yöresinin gelirinin inşaata bağışlandığı ve süreçte sınırsız anlayış gösterildiği anlatılmaktadır. "Büyük ustalar işleri düzenlerdi, yüz usta sanatını sergiledi" ifadesi geçmekle beraber bu kimselerin kimliği konusunda ne methiyede ne de diğer kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. (Kirilen, 2017, s. 36-53)

³ Kunlun bu dönem Güney Asya'dan hediye, haraç vb. yollarla Çin'e getirilen kölelere işaret etmektedir. Ancak heykellerin görünüşleri itibarıyla köle olmadığını söyleyebiliriz. Heykellerin kimliği hakkında İngilizce literatürde bir çalışmaya rastlamadık. Bir kısım turistik paylaşım ve haber dışında İngilizce dikkat çeken bir yayın göze çarpmadı. İlgi duyanlar: "Kaiyuan iron bulls", "Yellow River iron bulls"; "黄河大铁牛" ve "开元大铁牛" ile ağ üzerinden arama yaparak çeşitli görsel içeriğe ulaşabilir.

⁴ "Hu" ile "Hun" özdeşliği hakkında ayrıca bkz. (Kirilen, 2021. s. 119-134).

⁵ Zhang Yue'nin methiye metninin tercümesi, alandan fotoğraflar ve tartışmalar için bkz. (Kirilen, 2017, s. 71 - 85).

Heykellerin bulunduğu ilin adını taşıyan Puzhou Kayıtları'nda (PZZ) demir heykellerle ilgili şu bilgiler karşımıza çıkar:

Pu(jin)'in batısında, surların [hemen] dışında, Sarı Irmağın kıyısında dört demir boğa bulunur, Tang yönetiminin Kaiyuan dönemi (MS 713 - 741) ortalarında yapılan sekiz boğadan dört tanesi [Sarı Irmak havzasının içi olan batıdaki] Qin yöresindedir. Boğalar doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştır; nehri geçen köprüyü taşımak için yapılmıştır. Jin ve Moğol dönemine gelindiğinde köprü yıkılarak karşıya geçiş kesilmiş olsa da boğalar eskiden olduğu gibi sapasağlam durmaktadır. [Boğaların yapıldığı zamandan] günümüze bin yıldan uzun süre geçmiştir. Boğalar heybetli, sağlam ve kudretli görünüşleriyle eşi benzeri olmayan şeyler; yukarı kalkık başları, sağlam duran vücutları, ağır yük altına giren bedenleri, sıkı, güçlü ve dirençliler. Gözleri sanki hınçla bakıyor, kulakları dik, duruşları dengeli ve sapasağlam. Eğer Laozi [bu heykelleri] görseydi nutku tutulur, köprüden geçse öylece çekip gidemezdi. (Zhou, 1755, Tom. 9, 69-)

Bütün Tang Metinleri içinde Zhang Zhongsu'nun (MS 769-819) keleme aldığı Nehir Köprüsünün Bambu Halatlarına Methiye 河橋竹索賦 içindeki bölümün Türkçe çevirisi ise şöyledir:

...İçer boş kayıklar [su üzerinde] kolay süzülür, sivri oklar [birbirine geçirildiğinde] birbirini iterek [destekler]. Ben, köprünün ağaçlarının bozulduğunu görmüştüm; nerede [bugünkü] dümdüz büyük yol! En başında kim tasarladı bunu, bilen [de] yok... (Dong, 1814, Tom. 644, 19)⁶

Klasik eserlerde de kahraman heykellerine çok az değindiği gözden kaçmamaktadır. MS 721 yılının ilk ayında başlayan köprü inşaatı ile eş zamanlı gündeme gelen "merkez başkent" meselesi Tang'ın iç siyasetinden öte dış ilişkilerle ilgili olabilir. Çünkü sık sık ayrıntı ve isim veren kaynaklar köprünün yapımıyla ilgili aydınlatıcı bilgi sağlamamaktadır. Oysa MS 716 - 720 arasında yaklaşık beş milyon nüfus Sarı Irmak havzasına inmiştir. (Sima, 1956, 6745) ve kısa süre sonra Bilge Kağan'ın tahta çıkmasıyla bu kitlenin büyük bölümü Bilge Kağan'a bağlanır. (Sima, 1956, 6747; Li, 1781, Tom. 53-54, 194) Pujin'in kuzeyinde Dokuz Soy (Dokuz Oğuzlar), Taiyuan'de varlık gösterir. (Sima, 1956, 6728) Kapgan zamanından beri Göktürkler Çin'den demir talep etmektedir. (Ouyang, 1975, 5624, 6045) MS 714 yılı itibarıyla "demirin sınır dışına çıkarılması" yasaklanmıştır. (THY, Tom. 86, 19) Savaş aletlerinin en önemli parçaları demirden yapılmaktadır ve bu yıllarda tuzla ve madenler sarayın kontrolünden çıkıp çeşitli boyların idaresine geçmiştir. (Wang Q., 1755, Tom. 493 33-35) A-bu-si ve diğer boyların elindeki silahlar toplatılmıştır. (Liu 1988, 5173-74; Sima, 1956, 6722) Aynı zamanda boy beylerine ve kağan elçilerine hazineden yüklü hediyeler dağıtılmaktadır. (Wang Q., 1755, Tom. 975 24, 975 2-6; Sima, 1956, 6733, 6735; Ouyang, 1975, 128.)⁷ Bu uğurda "çil çil altınlar, yeşim taşları toz olmuştur" (Wu, 1994 c.1, 114b-115a)

Güçlü ve güvenli ittifak arayışındaki Tang, sadakati ancak satın alma yoluyla elde etmeye çalışmış ama bunda da tam başarı sağlayamamıştır. Zira kuzeydoğuda Kitan ve Tatabı hanedan

⁶ İlgili bölümün Çincesi: "...以虛舟而易蕩，屬激箭以相推。吾見其梁木斯壞，安得稱大道甚夷。肇彼謀者，莫知其誰。" (Dong, 1814, Tom. 644, 19)

⁷ MS 717'den sonra diplomatik geliş gidişlerde büyük artış gözlenir. CFYG'de karşımıza çıkan heyetlere dağıtılan hediyelerin yerini kısa süre sonra unvan, şeref, şan ve payeler alır. (Wang Q., 1755, Tom. 975.)

üyeleri Tang ile hareket etmek istese de başlarındaki Ke-tu-gan Göktürlere bağlıdır.⁸ Bugünkü Ningxia, Gansu hattında yaşayan Altı Çub Sogdak ve bu çevredeki Türkler de Göktürlere bağlanmıştır. (Sima, 1956, 6743) Ticaret yolları Türk boylarının kontrolündedir ve Tang Hükümdarı köprü inşaatına "Jin memleketinden alınan verginin" tamamını vakfetmiştir. (Dong, 1814, Tom. 130 52-54; Zhou, 1755, Tom. 16 25-27) Heykellerde 700 ton demir kullanılmıştır; Orta Çağ'da demir değerlidir ve askeri açıdan bu köprü milyonlarca ok ve yüz binlerce kılıç anlamına gelir.⁹

Kapgan Kağan'ın son yıllarında olduğu gibi ölümünün ardından (MS 716) Sarı Irmak havzasına göç eden nüfusla ilgili olarak Yeni Tang Tarihi'ne göre 800 bin yabancı hane (*jianghu*) sayısı verilmiştir. (Ouyang, 1975, 4558) Dönemin Çin usulü hesabına göre bir hane yedi ila sekiz kişiden oluşmaktadır ve bu beş milyondan fazla insan demektir. Resmi tarih kitapları, Çin'in içlerinde cereyan eden olayları komşularla ilişkiler bağlamında ele almamaktadır. Örneğin Türklerle ilgili monografilerde MS 721-723 yılları arasında yaşanan Kang Dai-bin ve Kang Yuan-zi kalkışmaları hakkında ayrıntı bulmak mümkün değildir. Oysa Kang Dai-bin kalkışması doğrudan 720 yılı sonundaki Göktürk akınlarıyla bağlantılıdır. Nitekim bu akınlarla ilgili olarak "Bundan sonra Bilge [Kağan] çok güçlendi, Kapgan'ın halkının tamamı ona bağlandı." denmektedir. (Sima, 1956, 6747; Li, 1781, Tom. 53-54, 194)

Eski kaynaklarda olduğu gibi, Liu Mau-tsai gibi modern uzmanların da eş zamanlı olan olayları ilişkilendirmedikleri görülmektedir. Oysa, Pujin Köprü inşaatı, Kang Dai-bin ve Göktürk akınları birbiriyle ilişkili konulardır. Nitekim adı "merkez başkent" olan yeni bir kent kurmak siyasi bir hamledir, Tang açısından bu hamle akim kalmıştır ve bu, sadece iki ay önce başlayan Göktürk akınlarıyla ilgili olmalıdır.¹⁰ Nitekim bundan yaklaşık bir yıl kadar sonra başkent Chang'an'da Göktürk Başbuğu onuruna davet düzenlenmiştir. (Liu, 1988, 182) Bu koşullar altında MS 721 yılının başında Pujin'de köprü inşaatı başlamıştır.

ÜÇ ŞAİR, ÜÇ ŞİİR: XUANZONG, ZHANG YUE VE XUE FENG

Heykelleri anlamak için kaynakları, dönemin siyasi olaylarının sağladığı çerçevede çeşitlendirerek ele almak gerekmektedir. Pujin ile ilgili karşımıza çıkan metinler arasında, Tang Hükümdarı Xuanzong'un kaleme aldığı kabul edilen "Sabah Pujin'den Geçiş" adlı şiir ilk göze çarpanlardandır. Bu bölümde, sırasıyla Xuanzong, Zhang Yue ve Xue Feng'in kaleme aldığı üç şiir incelenmiştir.

Sabah Pujin'den Geçiş, Xuanzong'un Taishan Dağı ziyaretinden sonra başkente dönerken Pujin Köprüsü'nden geçişini anlatmaktadır. Xuanzong'un Taishan Dağ ziyareti, heykellerin tamamlanmasından bir yıl kadar sonra MS 725'tedir. Dağ ziyaretinin tepki çekebileceği endişesine karşın, Bilge Kağan'dan icazet almak anlamına gelen diplomatik misyon talebi tasarlanmıştır. Kaynaklarda bu, nezaket icabı yapılan bir davet olarak değil bir tedbir olarak

⁸ Tang Sarayı'nın gelin verdiği taht adaylarını sırayla öldürmüş ve Kitanların başına kimin geçeceğine Ke-tu-gan karar vermiştir.

⁹ Köprü'nün ve demir heykellerin yapılışı bu çerçevede anlaşılır hale gelmektedir. Kapgan Kağan'ın ölümünden sonra (MS 716) büyük bir nüfus güneye inmiş ve kuzey Çin'in tamamına yayılmıştır. Bilge Kağan'ın tahta çıkmasıyla birlikte bu halklar Göktürlere bağlanmak ister. MS 720 yılı sonunda Tonyukuk önderliğinde iki geniş çaplı akın göze çarpar. (Liu, 1988, 181) Bir kısım ayrıntı Göktürk monografilerinde görülmektedir. (Ouyang, 1975, 6052- 6053; Liu, 1988, 6052)

¹⁰ MS 720 yılı dokuz ve on birinci aylarda Tonyukuk'un önderliğindeki Göktürk kuvvetleri Gansu ve Liangzhou'yu hedef almış ve bölgede yaşayan Çebi boyları Türk akınlarına boyun eğmiştir. (Liu, 1988, 181, 6052; Ouyang, 1975, 6052, 6053; Sima, 1956, 6747)

kaydedilmiştir. (Sima, 1956, 6764) Pujin ve çevresi stratejik öneme sahiptir. Burayı elde tutan Sarı Irmağın içi ve doğusu arasındaki hareketliliği kontrol edebilmektedir. (Li, 1879, Tom. 12, 2)

Sabah Pujin'den Geçiş

Çanlar, davullar gümbür gümbür, güne döndü şafak;
Dağlar [ve Sarı] Irmak göründü alabildiğine yabanda.¹¹

Kuş cıvıltıları [ve] taht-ı revanın çingırağıyla,
İndik Puban [yamacından].
Uçan sancaklarla girdik Qin (Çin) ortasına.

[Bu] sarp geçit [artık] daha güçlü,
Gök düzü kenti, daha da ulu.

Bahar gelir, su buluşur ağaçla,
Ay batır, boş binalarda.

Atların rengi ayırır manzarayı,
Horoz öter, eser seher rüzgârı.

Umarım daim olur [bu] keyif,¹²
Yine beklemez [yolcular],
İpekli denkleyip.

Xuanzong (?) (MS 685 - 762)¹³

Pek çok derlemede karşımıza çıkmasına rağmen bu şiir Song Devri'nden sonra tanınmıştır. Pujin merkezinde, diplomasinin yoğun yaşandığı bir yer olması bakımından, üzerine şiirler, methiyeler yazılan bir merkeze dönüşmüştür. Şiir klasik metinlerde ve güncel kaynaklarda Xuanzong'a atfedilir fakat ona ait olup olmadığı tartışmalıdır.

Xuanzong'a atfedilen "Sabah Pujin'den Geçiş" pek çok kaynakta karşımıza çıkmakla beraber ilk görüldüğü derleme Song Dönemi devlet adamlarından Wang Anshi'nin "Tang'ın Yüz Şairinden Seçmeler" adlı eseridir. Bu derleme geç tarihlidir ve Wang Anshi (MS 1021 -1086) bu şiiri bir şekilde derlemenin ilk şiiri olarak vermiştir. Buna karşın Moğol dönemi alimlerinden

¹¹ Yingkui Lüsui瀛奎律髓(YKLS)'de, burada "yaban" ile karşıladığımız "ye野" imi yerine "dört" anlamındaki "si四" karşımıza çıkıyor. Bu haliyle ilk cümle; "Dağlar ve [Sarı Irmak] alabildiğine göründü dört [bir yanda]" şeklinde tercüme edilir. (Fang, 1778, Tom. 14 s. 1)

¹² Bu cümlede "keyif" ile karşıladığımız "tai 泰" yerine "savunma: fang防" karşımıza çıkmaktadır. Buna göre çeviri şu şekilde değişmektedir: "Umarım daim olur savunmak/korunmak" (Cao, 1780, Tom. 19) Shicang Lidai Shi Xuan 石倉歷代詩選卷十九; 曹学佺
<http://www.guoxuedashi.net/a/20372x/266003f.html> gör. tar. 12.01.2022.

¹³ Şiirin orijinal metni: "早度蒲津關: 鐘鼓嚴更曙, 山河野望通。鳴鑾下蒲阪, 飛旆入秦中。地險關逾壯, 天平鎮尚雄。春來津樹合, 月落成樓空。馬色分朝景, 雞聲逐曉風。所希常道泰, 非復候繻同。" Aşağıdaki eserlerde küçük farklara rağmen örtüşen nüshalar görülüyor: Gao 1982 s.645, Li, 1781, Tom. 225; Kang, 1705, Tom. 24 s. 24; Kang, 1713, Tom. 24; Cao, 1780, Tom. 19; Han, 1521, Tom.1; Fang, 1778, Tom. 14.

Fang Hui (MS 1227- 1305) *Yingkui Lüsui* (YKLS) 瀛奎律髓 adlı eserinin 14. tomarının hemen başında, Wang Anshi'nin, Tang Hükümdarı Xuanzong'u şiirin yazarı olarak göstermesine şerh düşer ve şöyle der:

[Wang] Banshan'ın (Wang Anshi) Tang seçmesinde [Xuanzong'a atfedilen Sabah Pujin'den Geçiş] ilk şiirdir. Tang Xuanzong'un pekçok iyi şiiri var ama [Wang] Banshan bunlara ulaşip seçememiş. Korkarım [Xuanzong'un şiir] derlemesini görmemiş. Fakat [Xuanzong'un] muhteşem Kaiyuan [ve] Tianbao devirlerinde, şiire nizam getiren şairler [Chen Zi'ang vd. yanı sıra; Wang, Yang, Lu, Luo gibi] tüm edebiyatçıların ardından, Wang Mojie (MS 692 - 761), Meng Haoran (MS 689 - 740) ve Li Bai (MS 701 - 762) taifesi hep şiirde bu dönemde yükselmiştir. Wei Yingwu (MS 737 - 791) [vd.] o dönemde hepsi hayatta ama [Xuanzong'un bu şiirini] görmemişler! Li Bai ve Du Fu (MS 712 - 770), [744 yılında Luoyang'da buluşup] karşılıklı şiir okumuş [ama bu şiiri bilmiyorlar!]. Bu şairlere işte bu noktada muhteşem diyebiliriz! [Dahası] Aydın Hükümdar (Xuanzong) gibi bir efendi [de bu] şiiri yazıyor ve memurunun gerisinde kalmıyor; buna nasıl da muhteşemin muhteşemi demeyelim şimdi! (Fang, 1778, Tom. 14, 2)¹⁴

Xuanzong'un "Sabah Pujin'den Geçiş" in ilk dizesindeki "Çanlar [ve] davullar [çaldı] gümbür gümbür, güne döndü şafak" cümleleri, vadiden inişlerinin tasviridir. Pastoral arka plan ikinci mısradan verilir: "Dağlar ve [Sarı] Irmak [alabildiğine] göründü yabanda". Türkçede "gümbür gümbür" ile karşıladığımız "yan 严", "ciddi", "sert" veya "sıkı" anlamındadır. Burada davul ve çan sesleri tanımladığı için bu şekilde tercüme edilmiştir. İlk mısranın son iki imi ise devrik olarak karşımıza çıkmaktadır; "geng shu 更曙" "değişmek" ve "şafak" imlerinden oluşur; imleri yer değiştirip yazdığımızda "shu geng 曙更"; "seher vakti" anlamındadır. Şiirde mevcut haliyle "geng" fiil olarak alınmış ve aynen "güne döndü şafak" ile karşılanmıştır. İkinci mısradan, "geng" ile aynı işlevdeki "wang 望" da cümlenin eylemi olarak "bakmak", "görmek" anlamıyla gramerde dengeyi sağlamaktadır.

Üçüncü kıtada, aslında "uludur kahramanları" şeklinde tercüme edebileceğimiz "shang xiong 尚雄" tamlaması, "çok heybetli", "görkemli" anlamını da verir. Dizenin ilk mısrasındaki "sarp geçit" kısmında "geçmek yu 逾" fiilinin cümledeki yeri ve görevi, "shang 尚" ın da bir fiil olduğunu düşündürür. Şu halde "shang 尚" fiil olarak alınıp Türkçeye "yüceltmek" anlamında "uludur kahramanları" şeklinde tercüme edilebilir. Bu, "ululadık kahramanları" manasında da yorumlanabilir. Öyleyse Xuanzong'un buradan geçerken heykelleri selamladığı düşünülebilir.

Diğer taraftan "geçmek yu 逾" ve "shang 尚" ı edat olarak düşünürsek bu kez tercüme "Yer sarp geçit [şimdi] daha güçlü, gök düz kent daha da ulu." şeklinde olur. Çok anlamlılık ve bakı belirsizliği, gramer sebebiyle bu ikinci olasılığa işaret eder fakat hükümdarın köprüden geçtiği ve heykelleri gördüğü düşünülürse ilk olasılık daha anlamlıdır. Dizenin son imi olan "xiong 雄", "kahramanlar" karşılığı olmalıdır. İkinci mısranın ilk iki imi hakkında, kapsamlı ve

¹⁴ Fang Hui'nin Wang Anshi şerhi: "半山唐選此第一首，玄宗大有好詩而半山不及取，殆是未見其集，然則開元天寶盛時，當陳，宋，杜（甫），沈律詩，王，楊，盧，駱諸文人之後有王摩詰，孟浩然，李太白，杜子美及岑參，高適之徒並鳴於時。韋應物，劉長卿，嚴維秦系亦並世而不見，與李杜相倡和，詩人至此可謂盛矣！為之君如明皇者高才能詩亦不下其臣，豈非盛之又盛哉！" (Fang, 1778, Tom. 14 s. 2) Fang Hui'nin saydığı isimler Xuanzong devrinin ünlü şairleri ve devlet adamlarıdır. Bağlam gereği bu isimler, anlatı bütünlüğünü bozmayacak oranda kısaltarak ayrıntıya girmeden verilmiştir. Fang Hui'nin şerhi özetle, bunca şair Xuanzong'un bu şiirinden haberdar değilken Wang Anshi'nin derlemesinin ilk sayfasına bu şiiri Xuanzong'un şiiri olarak almasına bir eleştiridir.

notlandırılmış bir derleme olan Tang Seçkisi (YXTS) ve Bütün Tang Şiirleri (QW) içinde, "yerin ve göğün düzgün olmasının", "insanı tanımakla" ilgili olduğundan bahisle, Türkçe çeviride "gök düzü" ile karşıladığımız "tian ping 天平" ifadesinin *yin* ve *yang*'ın uyumunu temsil ettiği belirtilmektedir. (Dong, 1814, Tom. 24, 24; Kang, 1713, Tom. 6)

Beşinci kıtada, "Atların rengi ayırır manzarayı" cümlesi ise Han Gaodi'ye bir gönderme olabilir. Hun Hükümdarı Mete'nin, Han Hükümdarı Gaodi'yi (MÖ 256 - 195) kuşattığı Baideng hadisesi sırasında, Hun atlarının yönlere ve renklere göre birlikler oluşturduğu anlatılır.¹⁵"Atların rengi" ile "manzara" arasındaki ilişki, dönemin siyasi koşullarını anlatır görünmektedir.

Son kıtanın çevirisinde, "ipekli denkleme beklemek, ...hou ru tong 候繡同" ya da "ipekli bırakmak" ifadeleri Pujin Geçiti'ndeki gümrük işleriyle ilgilidir. Bu cümleden hareketle o dönemde Pujin'in bir tür gümrük işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Benzer biçimde, şiirin Shi Cang Lidai Shixuan 石倉歷代詩選(SCLDSX)'de geçen kopyasında, "keyif" sözcüğü yerine "savunma" görülmekte, buna göre sondan bir önceki mısırda geçen "Umarım daim olur bu keyif" ifadesi "Umarım daim olur bu savunma" şeklinde değişmektedir. (Cao, 1780, Tom. 19)

Gümrüklerde vize veya pasaport işlevi gören uygulamanın bilinen adı "qi ru tong 棄繡同"dur. "Kumaş bırakıp [sonradan] eşleştirmek" anlamına gelen *qi ru tong* kumaşın gümrükte alıkonan parçasının dönüşte eşleştirilmesi anlamındadır. Han döneminden (MÖ 206-MS 220) beri bilinen uygulama, Tang (MS 618 - 906) zamanında da yürürlüktedir. *Qi* aslen "bir şeyi atmak", "bırakmak" anlamındadır. Bununla, bir parçası gümrükte bırakılan ipekli kumaş kastedilir. Eğer sınırın iki tarafında görevliler, bu kumaş parçalarını, bağlı oldukları siyasi otoritenin emriyle eşleştiriyorsa, bu kumaş tüccarların akreditasyonu, vizesi anlamına gelir. Bu "ipekli bırakmak" anlamıyla, YXTS Tom. 6'da (Kang, 1713, Tom.6); "ipekli denkleme beklemek" haliyle ise, itibarlı derlemelerden Kang, 1705, Tom. 24 içinde, aynı şekilde Cao, 1780, Tom. 94 ve Fang, 1778, Tom. 14 2'de karşımıza çıkar. "İpekliyi denkleme" sınır kapılarından giriş çıkışlarda elçiler ve orduların tanınması ve akreditasyonu için de uygulanır. (Kang, 1705, Tom. 24, 24)

Hükümdarın İzniyle Pujin'den Geçiş

Eski başkentler Chang'an ve Luoyang'ın üç yüz km. kuzeyinde yer alan Pujin'in merkez başkenti ilan edilmesi ve birkaç ay geçmeden bunun iptali, son birkaç yılda bölgede yayıldığı görülen beş milyon kadar Türk nüfusu ve MS 721 yılının dördüncü ayında patlak veren Kang Dai-bin ayaklanması, ordu terhizi gibi olaylar, resmi eserlerde anlatılandan farklı bir görüntü ortaya koymaktadır. Kapgan Kağan'ın son yıllarında başlayan ve ölümünden sonra da devam eden göç dalgasıyla Çin'e akın eden milyonlar, Bilge Kağan başa geçtikten sonra ona bağlanırlar. (Li, 1781, Tom. 53, 194; Sima, 1956, 6743) Böylece Türk tebaanın yaşadığı topraklar da fiilen Göktürlere bağlanmış olur. Tang Sarayı'nın Türk boylarıyla ilgili politikalarının mimarlarından Zhang Yü bu şiirin yazarıdır. Pujin Köprüsü için bir de methiye kaleme alan Zhang Yü'nün bu şiiri, dönemin siyasi koşulları hakkında ipuçları barındırmaktadır.¹⁶

¹⁵ [MÖ 200 yılında] Mo-du (Mete/Batur?), dört yüz bin atlısıyla, Han Hükümdarı Gaodi'yi Baideng Dağı'nda kuşattı... Hun atlı birliklerinden, batıdakilerin tümü kır atlardan, doğudakiler beyaz akıtmalı yağız atlardan, kuzeydekiler yağız atlardan ve güneydekiler ise al atlardan oluşmuştu. (Onat, 2015, 10; Ban, 1975, 3753)

¹⁶ Methiye metninin tercümesi için bkz. (Kirilen, 2017, 31-35 vd.)

Hükümdarın İzniyle Pujin'den Geçiş¹⁷

Puban yamacı uzanır Linjin'e [kadar],
[Arabanın] gölgeliği şafakta, Qin'e bakar.

Geçit kenti heybetli, arazi sarp;
Köprü'nün yolu gök geçidi tutar.

Gezen köşkün güneşi yansır binadan,
Baraj kuşatır köşkü, ağaçları ve baharı.

Sarı bulutlar Baoding'in ardından,
Mor bir sis izler kudemayı.

Duyulur doğuda Tang [ve] Yu'nün izleri¹⁸,
Batıya bak, Zhou ve Han toz duman,

Taşı toprağı altın değil memleketin,
Sadık memur sever aydın hükümdar!

Zhang Yue (MS 663 - 730)

Bu şiirde, ilk şiir ile ortak olan pekçok sözcük vardır: "Dağlar ve nehirler 山河", "bakmak 望", "Puban 蒲坂", "Qin 秦", "tehlikeli yer 地險", "geçit 關", "bina 樓", "fei: değil 非" gibi ortak imler yanında, güneş ve ay 日月 gibi birbirini tamamlayan üslup da belirgindir. Bu durum, diğer şiire cevap verdiğini teyid eder.

İlk mısradaki geçen "*Linjin*" Puzhou çevresidir. Irmağın orta boylarında nehir suyu fazladır ve debinin yükseldiği dönemlerde karşıya geçmek için köprüden başka yol kalmaz. O nedenle eski zamanlardan itibaren bu bölge Qin ve Jin beyliklerinin sınırı olarak kabul edilmiştir. "*Linjin* 臨晉" bir yer adı olarak "Jin'e komşu" anlamında bu yöre için kullanılmıştır. İlk dizinin ikinci mısrasındaki "[*arabanın*] gölgeliği", "*huazhi* 華芝" için Yü Xuan Tang Shi 御選唐詩 (YXTS) Tom. 25, 21'de; "*huazhi*", "*gizlemek, örtmek demektir*" notu dikkat çeker. (Kang, 1713, Tom. 25, 21) Zira "*huazhi*" geniş kubbeli bir mantar türüdür ve hükümdarın arabasının gölgeliğine işaret eden bu ifade, doğudaki Jin bölgesinden köprü'nün bulunduğu yere doğru arabayla ilerleyişin tasviridir.

Hükümdarın arabasını tasfir için pek çok sözcük varken "*huazhi*"nın kullanılması ve onu "*şafak*" ve "*bakmak*" imlerinin takip etmesi, hükümdarın buradan geçerken arabasından inmediğini, belki de gizlenerek geçtiğini sezdirmektedir. Bizce bu dize, Hükümdar Xuanzong'a atfedilen şiirin ilk dizesiyle ilişkilidir. Tarih sırası bakımından Zhang Yue'nin şiiri en eski olandır ve MS 724 yılına ait olmalıdır. Şu halde Xuanzong'a atfedilen şiirde geçen "*Kuş*

¹⁷ Şiirin orijinal metni: "奉和圣制度蒲关应制：蒲坂橫臨晉，華芝曉望秦。關城雄地險，橋路扼天津。樓映行宮日，隄含宮樹春。黃雲隨寶鼎，紫氣逐真人。東詠唐虞跡，西觀周漢塵。山河非國寶，明主愛忠臣。" 張說 Şiir şu kaynaklarda mevcut: Fang, 1778, Tom. 14 s. 2; Kang, 1705, Tom. 88 s. 3; Kang, 1713, Tom. 25 s. 21; Li, 1781, Tom. 225.

¹⁸ Tang (Yao) 唐堯 ve Yü (Shun) 虞舜, Milattan Önce 2200'lere tarihlenen efsanevi hükümdarlar. "Zhou ve Han toz duman" ise, Chang'an çevresine işaret etmektedir.

civiltuları [ve] taht-ı revanın çingırağıyla indik Puban [yamacından]. Uçan sancaklarla girdik Qin ortasına" dizeleri, Zhang Yue'nin "[Arabanın] gölgeğinin [altından?] şafakta, Qin'e baktık" cümlelerine atf, belki de bir düzeltme olabilir.

Fang Hui'nin kinayeli şerhi, Xuanzong'un şiirindeki "şaşaalı geçişi (!)", Zhang Yue'nin şiirindeki "mütevazı geçiş" ile karşılaştırma imkânı vermektedir. Daha sonra kaleme alındığı anlaşılan ve Wang Anshi'nin derlemesinde karşımıza çıkan "Xuanzong'un şiiri", Zhang Yue'nin naif bir biçimde dile getirdiği "sessiz ve mütevazı geçişin" üslubuna bir düzeltme gibidir. Bu iki şiir arasında göndermeler bununla sınırlı değildir. Söz varlığı örtüşmekte, toplam on bir im iki şiirde de geçmektedir.

Dördüncü kıtada, "*Sarı bulutlar Baoding'in ardından*" mısrasında geçen "Baoding" yer adıdır ve aslen "kutsal kazan" anlamındadır.¹⁹ Kazan, hükümet alameti, kutsal olması da Xia'dan miras kazanlara atıfla siyasi iddianın işaretidir. Kutsal Kazan Baoding 寶鼎 hakkında, Mozi'nın kendi adıyla anılan eserinde, Hunların ve Türklerin ataları arasında gösterilen Xiaohou'nun madencilik anlatılmaktadır.²⁰

Çin'de devlet kuran Hun soylusu Liu Yuanhai da burada "mor sis" görmüş, bunu istikbali için uğurlu addetmiş ve bu nedenle ilk merkezini buraya kurmuştur. (Li, 1781, Tom. 61, 51) Şiirde geçen "*mor sis*" uğurlu olması bakımından Liu Yuanhai'a bir gönderme olabilir. "*Kudema*" ile karşıladığımız, *zhenren* 真人 ise Taocu geleneğin baş tacı ettiği Laozi ve Zhuangzi gibi kadim düşünürlerdir; o nedenle çeviride "*kudema*" ile karşılanmıştır. "*Mor sis*" ve "*kudema*" arasında yer alan fiil "*zhu* 逐" ise takip etmek, kovalamak, sürmek anlamındadır. Laozi ile köprü arasında kurulan bağ bir başka kaynakta da görülmektedir.

...[boğaların] gözleri sanki hınçla bakıyor, kulakları dik, duruşları dengeli ve sapaşğlam. Eğer Laozi [bu heykelleri] görseydi nutku tutulur, köprüden geçse [öylece] çekip gidemezdi... (Zhou, Tom. 9, 69-)

Laozi'nın temsil ettiği pasif tutumun tam karşısındaki kahraman heykelleri, gerçekçi tarzlarıyla çağlar aşan bir hikâyeye anlatılmaktadır. Kaynaklarda inşaat süreciyle ilgili detay bulunmaması, merkez başkent fikrinin rafa kaldırılmasıyla birlikte düşünülmektedir ve Tang Sarayı'nın siyasi bir hamleyle sürece önce dâhil olup sonra çekildiği şeklinde anlaşılabilir.

¹⁹ Kazan ve Feilian, Zhang Yue'nin Köprüye Methiye metninde de geçer. Başlangıçta Xiahou, Feilian'i dağ ve vadilerde metal bulup çıkarmak üzere göndermiş ve [toplanan madenleri] toprak [kalıplar kullanarak] Kunwu'da döktürmüştü. [Sonra] fal baktırap [dua ederek şöyle] demişti; "Dört ayaklı kazanımız olsun; [yiyecekleri, biz] ateş yakmadan kendi pişirsin, [bir şey] koymadan kendi kendine dolsun, [biz] taşımadan kendi taşınısın! (Mo, 1755) Kunwu, günümüzde Henan Eyaleti'nde Puyang Şehri yakınlarında. Eski Kunwu memleketi olarak da bilinir. Kunwu, aynı zamanda efsanevi Xia devletinin memurlarından birinin adıdır. Bahar-Güz Kayıtları'nın Lüshi yorumlarında "Kunwu toprak kap yapar" denmektedir. Bu ifadenin geçtiği bölüm, medeniyetin inkişafında 'araba yapımı', 'kent suru inşası', 'yazının icadı', 'tarım' gibi temel altı görev alanının anlatılır. Kunwu adını yaşadığı yere miras bırakmış görünmektedir. Gerek toprak kap ve kalıp yapan Kunwu, kent duvarı ve kanal inşa eden Xia Gun (Büyük Yü'nün babası) ve gerekse yazının mucidi Cangjie ilgi çekici konulardır.

²⁰ Pek çok farklı anlam ve kullanımı olan "feilian" farmakolojide "deve dikenini" karşılar. Bu Çin'de Uygur Özerk Bölgesi'nde, Tanrı Dağları'nda sık görülen bir bitkidir. Bunun yanında, Zhou Dönemi'nin Bahar-Güz ve Savaşan Beylikler devirlerinde, kuzeydeki Zhao ve batıdaki Qin beyliklerinin her ikisinin de atasıdır. Dolayısıyla Çin'de Zhao, Ma, Liang gibi soyadlarının da ondan neşet ettiği kabul edilir. Methiye Metni'nin tercümesi için bkz. G. Kirilen 2017, 31-35.

En eski kayıtlarda da "*mor sis*" ve "Laozi'nın ülkeyi terk edişi" arasında ilişki kurulmaktadır. (SJ 2141; Chiang 11) O nedenle Xuanzong döneminde benimsenen "*kasıtsız eylem-wuwei*" şiarına uygun dış siyasetin, Taocu argümanların ve pasifist tavrın şiirlere yansıdığı görülmektedir. Nitekim ilerleyen yıllarda askeri bakımdan daha da güçsüz düşen Xuanzong yönetimi, Laozi ve Zhuangzi gibi düşünürleri, iltifat ve tanrısal özelliklerle yücelten törenler düzenlemeye başlamıştır. (Liu, 1988, 926) Zhang Yue'nin methiye metninde geçen "*sonsuz anlayış gösterildi*" ibaresi de Tang'ın inşaat sürecine katılımının sınırlı olduğunu gösterir. Methiye metninde geçen "*Jin kazanının*" vakfedildiği ibaresi ise harcamalara işaret etmektedir. (Dong, 1814, Tom. 130, 52-54; Zhou, 1755, Tom. 16, 25-27) "Jin", Sarı Irmağın doğusudur. Şu halde, yine Pujin'le ilgili bir başka şiirin satır aralarında karşımıza çıkan "*karlı dağlardan geldiler... güneyde demiri tükettiler*" (Zhou, 1755, Tom 21 33-34) sözleri anlam kazanır ve demiri dökenlerin kimliğiyle ilgili bir ipucu olarak akılda tutulabilir. Zhang Yue'nin methiyesinde "*yüz ustadan*" söz edilmektedir, "*karlı dağlardan gelenler*" onlar olabilir.

Tian Başkâtibe Uğurlama

Xue Feng'ın (8. yy sonu - 9. yy başı) kaleme aldığı "Tian Başkâtibe Uğurlama"nın, Pujin Köprüsü'nün inşasından çok sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu şiir aşağıda notlandırılmadan verilmiştir. "Tian Başkâtibe Uğurlama"da köprü inşaatına dair veri olmasa da, siyasi mücadeleye ve cephelere açtığı pencereyle bu şiir, diğer eserlerde bulunmayan bir ayrıntıyı açığa çıkarmaktadır.

Lingzhou Tian Başkâtibe Uğurlama²¹

Kuzey rüzgârı esti uğul uğul,
Doldu bayraklar ve sancaklar;
Sazlıklar ılgıt ılgıt, toplandı öfkeli kılıçlar.

Dokuz soy ve Qiang-hun,
Düştü Han esasının peşine,
Altı İl *fan* (Türk) boyları
Takıldı savaşımın semerine.

Çiy ortasında girip sınırdan,
Gerdiler sert yaylarını.
Ay ışığında altüst oldu mevziler,
Dondu yeşim otağı.

Yol kenarında kim göstermez ki şimdi,
Ahalinin²² çıkmaya alıştığı şu sunağı.

Xue Feng (9. yy başı)

²¹ Şiirin başlığında geçen "Lingzhou" için Hao Tianting, buranın Ningxia'da olduğunu belirtmektedir. (Hao, 1676 Tom. 2, 5) Şiirin Çince metni pekçok kaynakta karşımıza çıkmaktadır: 送靈州田尚書: 陰風獵獵滿旗竿, 白草颼颼劍氣攢。九姓羌渾隨漢節, 六州蕃落從戎鞍。霜中入塞雕弓硬, 月下翻營玉帳寒。今日路旁誰不指, 穰苴門戶慣登壇。薛逢 (Gao 1982, 752; Hao, 1676, Tom. 2 ,4-6; Cao, 1780, Tom. 94)

²² Tian Rongcha田穰苴 Jiang (Qiang) Shang soyundan, Qi beyliğinin halkı. Puzhou yöresinin eski ahalisinden.

Heykellerin bulunduğu Yongji ahalisinden olan şair Xue Feng'ın doğum ve ölüm tarihleri kesin değildir. Ancak şiirin Pujin Geçiti'ni konu alan bir metin olduğu açıktır ve dokuzuncu yüzyılın başına tarihlenmektedir. Heykellerin yapılışından çok sonra kaleme alınan şiirin ilk dizesinde, "kuzey rüzgârı" ile karşılanan "yinfeng 陰風", "karanlık ve kuytu bir yerden esen rüzgâr" anlamını verir. Devamındaki ikileme "lielie 猎猎" ise bir yansıma sözcüktür ve bayrakların dalgalanışını anlatır. İkilemeyi oluşturan imler aslen "av" veya "avlanmak" anlamındadır ve bu haliyle, MS 720-724 yılları arası Çin'in kuzey sathına yayılan Türk fütuhatına da işaret eder görünür. "Sazlıkta kılıçlar toplandı" ile karşılanan cümlede, kılıç savrulduğunda çıkan uğultuyu anlatmak için seçilen "sousou 飗飗" görülmektedir. Bu iki mısradaki gramer dengesini yansıma sözcükler sağlamaktadır. Son üç hece, "jian qi zan 劍氣攢" ise; "kılıç", "nefes/öfke" ve "bir araya toplanmak"tan oluşur. Bu yüzden "toplandı öfkeli kılıçlar" şeklinde tercüme edilmiştir. Fakat dizinin son hecesi "zan 攢"ın "korumak" anlamının olması ve Tangshi Guchui Jiaozhu 唐詩鼓吹箋注 (TSGCJZ) içinde, "nefes/öfke" anlamındaki "qi 氣" yerine "savunma" "fang 防" iminin yazılmış olması, bu kısmın "toplandı kılıçlar savunmaya" şeklinde de tercüme edilebileceğini göstermektedir.

Tarihi açıdan şiirin en önemli mısraları şunlardır: "Dokuz soy [ve] Qiang-hun, Han asasının peşine düştü; Altı İl fan (Türk) boyları savaşçıların semerine takıldı". Bu şiir dışında bir başka yerde karşımıza çıkmayan bu ifade, MS 720-724 yılları arasında Pujin çevresinde süren siyasi mücadelenin bir tasviri olmalıdır. Zira bir uğurlama olan bu şiirin son dizesi, demir heykellerin bulunduğu yapıya işaret etmekte ve ender bulunan türden net bir açıklama getirmektedir. Yüz yıl kadar sonra kaleme alınan şiirin yazarı Xue Feng, Pujin eşrafındandır. Son dizede, Tangshi Guchui Jiaozhu 唐詩鼓吹箋注 (TSGCJZ) ve Shi Cang Lidai Shixuan 石倉歷代詩選 (SCLDSX)'de geçen "savunma: fang 防" sözcüğü göz önüne alınırsa Pujin, ikinci kıtada anlatılan cepheleşmede sınır olmuştur. "Dokuz Soy", Uygurların da içinde olduğu Türk boylarına verilen genel adlardandır. "Qiang-hun" ise, yine Türk tebaadan sayılan Tu-yü Hunlar ile Tangutlara işaret etmektedir. "Altı İl 六州", Göktürk Yazıtlarında karşımıza çıkan "Altı Çub Sogdak" ifadesine; "fan luo 蕃落" burada yaşayan Türk tebaaya ve "savaşçı" ile karşılanan "rong 戎" ise Göktüklere işaret etmektedir.²³

Üçüncü kıta birebir tercümedir. Dize sonundaki "yeşim otağı" için sözlüklerde karşımıza çıkan açıklama "başkomutanın çadırı"dır. "Yeşim taşlarıyla süslenmiş çadır" anlamı bulunmakla beraber, "yeşim" iminin sarayla ilişkisi ve bağlam gereği bu dizeden anlaşılan tercümeden farklı değildir.

"Yol kenarında kim göstermez ki şimdi" cümlesindeki fiil "zhi 指", "parmakla işaret etmek" demektir. "Ahali" ile karşıladığımız "Rangju menhu, 穰苴門戶" ise bu yörede eskiden beri yerleşmiş olan Rangju'nun torunlarına işaret eder. Bu addan hareketle, Rangju'nun soyundan gelen kimselerin bu inşaat sürecine dâhil olup olmadıkları sorusu akla gelmektedir. Bu şiirin adında geçen "Tian" soyadı, "Sima" gibi bu ahalinin devamıdır.

²³ Aktörler Türk boylarıdır: Xuanzong'un ifadesiyle yüzyıl önce gelenler eski halk olarak görülmektedir. Buna karşın yakın zamanda, Kapgan sonrası gelen ve "Dokuz Soy" adıyla bilinenler, Gansu ve Liangzhou'ya yerleştirilmiş olsalar da kısa süre sonra Sarı Irmak havzasının doğusuna, Taiyuan çevresine gelmişlerdir.

"Dokuz Soy, Qiang, Hun 九姓羌浑" için Moğol dönemi devlet adamlarından Hao Tianting'in 郝天挺 (MS 1247—1313) Tangshi Guchui'nin notlandırılmış nüshası olan TSGCJZ'de verdiği açıklama, Xuanzong dönemine işaret etmesi bakımından dikkate değerdir:

[Eski] Tang Tarihi'ne [göre], Dokuz Soy Qianglar arasında Tu-yü Hunlar kendi başına ayrı bir boy olmuş, [sonra] Qiangların büyük-küçük boylarını sekize ayırmıştı; [böylece] hiçbiri diğerlerini yönetimi altına alamıyordu. [Bu sekiz boy]: Xi-feng, Fei-ting, Wang-li, Po-chao, Ye-ci (Ye-lü), Fang-dang, Mi-qin [ve] Tuo-ba'dır.

[Eski] Tang Tarihi'nde, Zhang Yüe Tianping Ordusu Büyük Elçisi iken, Shuofang Büyük Elçisi Wang Jün, Nehir Kıvrımı (Hequ'deki) bağlı yabancılardan A-bu-si [ve diğerlerini] katletmişti. Dokuz Soy'dan Tongra, Bayırku ve diğerleri şüphelenip korkmuştu. Zhang Yüe hafif atlıların peşinden otağlarına kadar gitmiş, boy önderlerini ziyaret edip onları teskin etmişti; Dokuz Soy neden sonra sakinleşti... (Hao, 1676, Tom. 2)

Yukarıdaki kaynakta peş peşe verilen Tuyu Hun ve Oğuz boyları ayrı birliklerdir. Buradaki Tuyu Hun adı daha sonraki Tangutlara işaret etmektedir ve bu boy adları resmi tarihlerdeki Tangut monografilerinde karşımıza çıkmaktadır. (Ouyang, 1975, 6214) Öte yandan *Taibai Yinjing* (TBYJ) adlı eserde, yukarıdaki boy adlarının bir kısım Oğuz boyları ile karışık verildiği görülmektedir. Türk boylarından Hun (浑) boy adının anahtar nitelikte olduğu, daha sonra Tangut boyları olarak karşımıza çıkan boy birliği içinde birlik kurmaya kalkıştıkları anlaşılmaktadır. *Taibai Yinjing* (TBYJ)'e göre bu boylar arasına Türk boylarından Pugu ve Sheli de eklenmiştir. (Li, Q., 1854, Tom. 3, 9)

Tang tarihlerindeki kullanımının da teyit ettiği üzere "Dokuz Soy", Oğuz boylarına işaret eder ve Dokuz Soy içinde bu dönem Uygurlar önde gelmektedir. Ming Dönemi edebiyatçılarından Yu Shenxing'in (MS 1545 – 1607) derlediği Gushan Bizhu 穀山筆塵 (GSBZ) içinde Uygurlarla birlikte hareket eden boylar sayılmaktadır:

Uygurlar en başta, dört boydan biriydi. [Bunlar:] Uygur, Cebi (Qi-bi), İzgil (Si-jie) ve Hun'dur (浑). [Toplamda] bunlara Chi-le [da] denir. Göktürk Mo-chuo (Kapgan Kağan) güçlendiği zaman Chi-le topraklarını ele geçirmiş [ve] bu sebeple [bu] dört boy, [Gobi] Çölü'nü geçip [bize] gelmişti. Gan[su ve] Liang[zhou bölgeleri] arasına yerleştirilmişlerdi. (Yu, 1590, Tom. 18, 8)

MS 717 yılında Dokuz Soy (Oğuz) boylarının, "Taiyuan çevresinde tehlike oluşturdukları" bilgisi karşımıza çıkmaktadır. (Sima, 1956, 6728). Kısa süre sonra Uygurları, MS 719 yılında nehir kıvrımının doğusunda, Datong ve Taiyuan çevresinde olduklarını tekrar görmekteyiz. (Wang, Q., 1755, Tom. 974, 24) Liangzhou'daki Uygur, İzgil, Çebi ve Hunların (浑) bir kısmının doğuya göç ettiği anlaşılmaktadır. MS 720 sonunda Tonyukuk'un önderliğindeki Göktürk kuvvetleri Liangzhou'daki Çebi Boyu üzerine sefer yapıp onları kendine bağlar. (Liu, 1988, 181; Ouyang, 1975, 128) Yukarıdaki dört boy arasında olmayan ancak Zhang Yue'nin ziyareti kapsamında Dokuz Soy içinden olup da Göktürlere bağlanmayanlar arasında bir kısım Tongra ve Bayırku'nun da olduğu düşünülebilir ama bu süreçte Hun (浑) Boyu'nun önemli rol oynadığı görülmektedir.

Puzhou Kayıtları'nda (PZZ), daha sonra Puzhou Emiri (*yin*) olan Hun Jian (MS 736 - 787) ile ilgili bir cümlede; "...[bu köprü'nün yapılması Hükümdar] Xuanzong sebebiyle değildir" demektedir. (Zhou, 1755, Tom. 3, 19) Cümlenin başında ise şu sözleri dile getirmektedir: "Hun Jian, Xiannian Wang'ı olarak Hezhong'u uç [tutup fethettiğine göre], altın (demir) adamlar o

zaman dökü(lü)p kendi katkılarını onurlandıranlar olmalıdır". (Zhou, 1755, Tom. 3, 19) Hun (渾) Jian'in Puzhou Emiri olması, Xue Feng'in şiirinde geçen ifadeleri teyit etmektedir. Hun Boyu'na (渾) mensup olan Hun Jian, şiirdeki ayrıma göre, 'Han esasının peşine takılanlardandır'. Önemli ayrıntı, demir heykellerin Xuanzong sebebiyle değil, köprüye katkı verenlerin kendi adlarına yaptıkları yönündeki ifadedir. Bu yönde bir çeviri mümkündür zira Xuanzong projeye "*Jin ülkesinin bir davulu*" kadar katkı yapmıştır. (Dong, 1814, Tom. 130, 52-54; Zhou, 1755, Tom. 16, 25-27) Bu katkı, 700 ton demir ve inşaatta kullanılan malzemenin yalnızca bir kısmını karşılamış olmalıdır. Heykeller arasında Çini temsil eden figürün arkada olması da bunu düşündürmektedir.²⁴

Yaygın bilinen adıyla "Muhteşem Tang" (*Kaiyuan Shengshi*) ifadesi, Kaiyuan devrinin özellikle bu yıllarına işaret eder. Ancak kaynaklara göre MS 721 yılının ilk ayında inşaat başlamışken, Bilge Kağan'ın elçileri Çin'e taleplerle gelmiş ve bu talepler kabul edilmiştir.²⁵ Buna mukabil, danışmanlardan Yüwen Rong, "kaçak halkın tarıma teşviki"²⁶ için kuzeye gönderilmiş ve "800 bin küsur hane tespit edilerek" tarım arazilerine pay edilmek istenmiştir. Bu sürecin sonunda ordunun terhis edilmesi, MS 722 yılında başkentte cereyan eden Quan Liangshan darbe girişimi ve Kang Yuanzi isyanları, Tang Sarayı'nın içine düştüğü durumu göstermektedir.

Sonuç

Pujin Köprüsü ve demir heykellerin aslen göçebe ve yerleşik dünyanın uyumlu birlikteliğinin nişanesi olduğu düşünülebilir. Nitekim heykellerin arasında yer alan dağ figürleri, arkadaki yıldız direkleri ve insan figürlerinin yönler göre yerleştirilmiş olması bu fikri destekler mahiyettedir. Heykellerin kim olabileceği sorusu ile ilgili olarak, heykellerin yapıldığı yıllar ve heykellerin tipolojisi göz önüne alındığında Çinli araştırmacıların "azınlık halklar" savının dayanaksız ve tutarsız olduğu görülmüştür.

Kaynaklarda olaylar, Tang Sarayı'nın gözünden anlatılmasına rağmen karşılaştırmalı okumalar, Kapgan Kağan'dan sonra artan göç ve iskân hareketinin bir fütühata dönüştüğünü göstermektedir. İsyân ve ittifakların ön planda olduğu bu dönemde, hangi boyların nasıl konumlandığını tespit etmek güç olsa da bir kısım boyların MS 717 yılı itibarıyla Taiyuan'ın kuzeyinde buldukları görülmektedir. MS 700 yılından sonra Gansu, Ningxia ve Ordos'a kadar gelen Tuyu Hunlar da kuzeybatı Çin'de varlık göstermiştir. Bu süreçte Tang yanında Uygurlar'la da işbirliği yaptıkları düşünülebilir. Bu bağlamda Xue Feng'in şiirinde ortaya koyduğu boylar arası ayrışmanın tutarlı olduğu görülmüştür. Qiang, Hun ve Dokuz Oğuzların bir kısmı Tang'a katılmış, Altı Çub Sogdaklar ile Türk boylarının çoğu Göktürlere bağlanmıştır. Liangzhou'da buldukları dönemde Hun, Çebi, İzgil ve Uygurlar'ın, Tuyu Hunlarla karışmış olmaları da mümkün görünmektedir.

Xue Feng'in şiirinden "Dokuz Soy, Qianglar ve (Tuyü) Hunların Tang Sarayı'nı korurken, diğer pek çok boy gibi Altı Çub Sogdak'ın da Göktürlere bağlandığı bir cepheleşme ortaya çıkmaktadır. Türk boylarının ayrı cephelerde yer tuttuğu, Tang Sarayı'nın, bölgede varlık göstermekle beraber süreci kontrol edebilecek güçte olmadığı, Hükümdar Xuanzong'un ülke

²⁴ Hun Jian'in emir oluşuyla, heykelleri doğrudan ilişkilendirmek zordur. Çünkü Hun Jian (MS 736 – 787) heykellerin yapılışından yıllar sonra emir olarak bu burayı yönetmiştir. Fakat Hun Jian ile kurulan ilinti, onun Türk boylarından olan Hun soyundan oluşundan kaynaklı olarak, çok önemli bir geçiş noktası olan Pujin'in bir yabancıya yönetimine bırakılmasıyla bağlantılıdır.

²⁵ Ayrıntılar için bkz. Kirilen, 2017, 132, 133; Sima, 1956, 6744.

²⁶ Tarıma teşvik meselesi şu eserlerde ayrıntılı anlatılıyor: Wang Q., 1755, Tom. 493, 33-35; Liu, 1988, Tom. 48; Wang, 1781, Tom. 88, 1-3; Zheng, 1958, Tom. 62, 32-34). Ayrıca bkz. Kirilen, 2017, 67-.

kaynaklarının kontrolünü kaybettiği ve Pujin'in bir sınır kapısı olduğu anlaşılmıştır. Konu daha ileri çalışmalara ihtiyaç duymaktadır.

KISALTMALAR

CFYF: Cefu Yuangui 冊府元龜

CYXZ: Chaoyi Xianzhi 朝邑縣志 (Chaoyi İlçe Kayıtları)

GSBZ: Gushan Bizhu 穀山筆塵

JTS: Jiu Tang Shu 舊唐書 (Eski Tang Tarihi)

NGZML: Neng Gai Zhao Man Lu 能改齋漫錄

PZZ: Puzhou Fuzhi 蒲州府志 (Puzhou Kayıtları)

SCLDSX: Shi Cang Lidai Shixuan 石倉歷代詩選

Sal. Saltanat dönemi

SJ: Shi Ji 史記 (Tarihçinin Kayıtları)

SXTZ: Shanxi Tongzhi 山西通志

TBYJ: Taibai Yinjing 太白陰經

THY: Tang Huiyao 唐會要

Tom: Tomar 卷

TSGC: Tang Shi Guchui 唐詩鼓吹

TSPH: Tang Shi Pinhui 唐詩品彙

TZ: Tongzhi 通志

QTS: Quan Tang Shi 全唐詩 (Bütün Tang Şiirleri)

XTS: Xin Tang Shu 新唐書 (Yeni Tang Tarihi)

YH: Yühai 玉海

YHJXTZ: Yuanhe Junxian Tuzhi 元和郡縣圖志 (Yuanhe İl ve İlçe Kayıtları)

YKLS: Yingkui Lüsüi 瀛奎律髓

YXTS: Yü Xuan Tang Shi 御選唐詩 (Mançu Hükümdarı Kang Xi'nin Tang Şiir Seçkisi)

ZZTJ: Zizhi Tongjian 資治通鑑

Kaynakça

- BAI, Y. (2018). Huanghe Pujindu Tang Kaiyuan Tieniu ji Tieren Diaosu Kao黄河蒲津渡唐开元铁牛及铁人雕塑考, *Nongye Kaogu*, 1, 228-231.
- BAYKUZU, T. (2014). *An Lu-shan İsyani ve Büyük Yen Devleti*. Konya: Kömen Yayınları.
- CAO, X. 曹學佺 (1780). *Shi Cang Lidai Shixuan* 石倉歷代詩選 (SCLDSX). Pekin: Siku Quanshu.
- CHEN, J. 陈建立 ve Chen, T. 陈铁梅 (2013). *Shanxi Pujindu Tieqi de AMS-C14 Cenian Yanjiu* 山西蒲津渡铁器的AMS-C14测年研究 (*Demir Malzemenin C14 Tarihlendirilmesi Üzerine Araştırma*). Xi'an: Kexue Chubanshe.
- DONG, G. 董诰 - vd. (1814). *Quan Tang Wen (QTW: Bütün Tang Metinleri)*. Pekin: Siku Quanshu.
- DU, Y. 杜佑 ed. (1896). *Tong Dian* 通典 (TD). Zhejiang: Zhejiang Shuju.
- FANG, H. 方回. (1778). *Yingkuai Lüsui* 瀛奎律髓 (YKLS). Pekin: Siku Quanshu.
- GAO, B. 高棅. (1982). *Tang Shi Pinhui* 唐詩品彙 (TSPH), Shanghai: Guji Chubanshe, Shanghai.
- GÖMEÇ, S. (2011). *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- HAN, B. 韓邦靖. (1521). *Chaoyi Xianzhi* 朝邑縣志 (CYXZ). Pekin: Siku Quanshu.
- HAO, Y. (2016). Huanghe Pujindu Tieniuqun de Yishu Tese. *Meishu Luntan*, 6, 14-16.
- HAO, T. 郝天挺. (1676). *Tangshi Guchui Jiaozhu* 唐詩鼓吹箋注 (TSGCJZ). Pekin: Siku Quanshu.
- HUA, L. 华林甫. (1998). Tang Hezhongfu Shizhi Niandai Bianzheng 唐河中府始置年代辯 (Tang Dönemi Hezhong İdaresinin Kuruluş Tarihinin Tahlili). *Zhongguo Shi Yanjiu*, 4, 171-173.
- KANG, X. 康熙 (1713). *Yüxuan Tangshi* 御選唐詩 (YXTS). Pekin: Siku Quanshu.
- KANG, X. 康熙 (1713). *Quan Tang Shi* 全唐詩 (QTS). Pekin: Siku Quanshu.
- KİRİLEN, G. (2017). *Bilge Kağan Zamanında Sarı Irmak Kıyısında Türk Heykelleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- KİRİLEN, G. (2021). Eski Çinde Tarihçilik Üzerine Bir Not. *Prof. Dr. Pulat Otkan Anısına Sinoloji, Japonoloji ve Koreanoloji Makaleleri*. APAM Yayın No. 9. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. s. 53-62.
- KİRİLEN, M. (2017). “Aşına Soyu Mensuplarının Çince Mezar Kitabeleri.” (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi.
- LAOZI. (2002). *Yol ve Erdem*. (çev. Gonca Ünal Chiang). İstanbul: Can Yayınları.

- LI, J. 李吉甫. (1879). *Yuanhe Junxianzhi 元和郡縣志 (YHJXTZ)*. Pekin: Siku Quanshu.
- LI, Q., 李筌 (1854). *Taibai Yinjing 太白陰經 (TBYJ)*. Pekin: Siku Quanshu.
- LI, W. 李維禎. (1781). *Shanxi Tongzhi 山西通志 (SXTZ)*. Pekin: Siku Quanshu.
- LIU, M. (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. Çev. Kayaoğlu, Deniz Ersel-Banoğlu. İstanbul: Selenge Yayınları.
- LIU, X. 劉昫. (1988). *Jiu Tang Shu 舊唐書 (JTS: Eski Tang Tarihi)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- LIU, Y. 留永生 ed. (2013). *Huanghe Pujindu Yizhi 黄河蒲津渡遗址 (Sarı Irmağın Pujin Geçiti Kalıntıları) Shanxi Eyaleti Arkeoloji Araştırma Enstitüsü Derlemesi*. Pekin: Kexue Chubanshe.
- MO, D. 墨翟, ed. *Mozi 墨子 (1755)*. *Siku Quanshu Huiyao (四庫全書薈要)*. Pekin: Siku Quanshu.
- OUYANG, X. 歐陽修. (1975). *Xin Tang Shu 新唐書 (XTS: Yeni Tang Tarihi)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- SIMA, Q. 司馬遷. (1986). *Shiji 史記 (Tarih Kayıtları)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- SIMA, G. 司馬光. (1956). *Zizhi Tongjian (ZZTJ)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- WANG, B. 王溥 (1781). *Tang Huiyao 唐會要 (THY)*. Pekin: Siku Quanshu.
- WANG, Q. 王欽若 - vd. (1755). *Cefu Yuangui 冊府元龜 (CFYG)*. Pekin: Siku Quanshu.
- WANG, X. 王晓毅 - vd. (2014). "Excavation Report of Puzhou Ancient City Site. *Kaoguxue Yanjiu 考古学研究: 中国国家博物馆馆刊 (Çin Milli Müzeler Süreli Yayını)* 135 (10), 17-42.
- WANG, Y. 王應麟 (1755). *Yühai 玉海 (YH)*. Pekin: Siku Quanshu.
- WU, G. 吳鋼 ed. (1994). *Quan Tangwen Buyi c.1 全唐文補遺 (QTBWY: Bütün Tang Metinlerine Ek)*, Xian: Sanqin Chubanshe.
- WU, Z. 吳曾 (1843). *Neng Gai Zhao Man Lu 能改齋漫錄 (NGZML)*. Pekin: Siku Quanshu.
- XUE, Z. 薛宗正 (1992). *Tujue Shi 突厥史 (Göktürk Tarihi)*. Pekin: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe.
- YU, S. 于慎行 (1590). *Gushan Bizhu 穀山筆塵 (GSBZ)*. Nanjing: Siku Quanshu.
- ZHENG, Q. 鄭樵 (1958). *Tong Zhi 通志 (TZ)*. Taipei: Xin Shuju Kanben.
- ZHOU, J. 周景柱 (1755). *Puzhou Fuzhi 蒲州府志 (PZZ)*. Pekin: Siku Quanshu.

Summary

During the last years of Kapgan Kagan (664 - 716 A.D.), many of the Turkic tribes left Göktürk union and settled around Taiyuan region. They became political actors as Bilge Kagan ascended the Göktürk throne. After gathering most of them by the end of the year 720, Göktürk armies started their expeditions on Tang territory. Few weeks later in 721, the Kang Dai-bin Rebellion took place and it was succeeded by his kinsman Kang Yuan-zi in 722 who addressed himself as a "khagan". In 722, Tang capital Chang'an was also shocked with Liang Quanshan's claim for the throne. That year, garrisons were established around Chang'an City and foreign delegations including Göktürk envoys came to China one after another. During this turmoil, in the first month of the year of 721, Tang Xuanzong decided to establish a new capital called zhongdu "the central capital" in Pujin, located on the southeast bend of the Yellow River. In the midst of rebellions and tribal conflicts, the decision of establishing a new capital was cancelled for Pujin being "not defendable" However, regardless of the "central capital" status of Pujin, a grand bridge construction started, using hundreds of tons of iron and stone. Pujin Bridge, one leg to the east of the river, the second one 360 meters to the east on a sand dune in the middle of the river, and the third leg to the west of the Yellow River. With the statues' unique structure and the craftsmanship of the iron bridge could be the most remarkable symbols of Turkic presence in China during the Xuanzong era. In this paper, three poems were examined and studied to seek answers over the mystery of the iron statues. Though the basic questions remain unsolved about the identity of the iron man by the Pujin town, this city was elevated as the "central capital" either in 713 A.D. or more probably in the year 721.

Pujin has been one of the most strategical locations in the first millenium; connecting Hedong (East of the Yellow River) with Henei (inside of the river), enabling the communication between Jin with Qin. Thus three poems were selected for his paper, whereas more can be found in Tang poetry corpus covered in different collections throughout the history. Besides Quan Tang Shi, other collections such as Tang Shi Guchui 唐詩鼓吹箋注 (TSGCJZ) and Shi Cang Lidai Shixuan 石倉歷代詩 were examined in terms of Pujin Bridge and iron statues problem. There are also more complete collections as Yü Xuan Tang Shi (YXTS) 御選唐詩選 and Yingkui Lüsü 瀛奎律髓 (YKLS), among the other historical records including "formal histories" were used as sources for this paper.

First poem has been assumed to be written by Xuanzong himself which bears the name of "Crossing Pujin Gate In the Morning 早度蒲津關". Although the poem was recorded in poetry collections with the name of Xuanzong as the writer, controversy on this issue was mentioned in a satirical way in Fang Hui's work titled "Yingkui Lüsü 瀛奎律髓". Second poem was written by Zhang Yue, who was one of the most influential figures during the Xuanzong reign and his poem was titled as "Feng Hesheng zhi Du Puguang Yingzhi 奉和聖制度蒲關應制". We see that eleven of the characters used in Xuanzong's poem also appears in Zhang Yue's poetry, a detail also draws some attention. In terms of the iron statues and the bridge, after an eulogy for Pujin, the most crucial part in this second poem lies within the last sentence: "Mountains and rivers are not the treasures of the country, Enlightened Emperor loves loyal officers!" This words can be seen as the declaration of a discontent. Because the poem is also about Pujin and it portrays the writers' passage through the bridge while witnessing the majestic iron statues without mentioning their name.

The third poem was written later by Xue Feng bears the title of "Seeing of Tian Secretary of Lingzhou 送靈州田尚書". Since it was written long after the construction of the iron statues, we hear the daring words right in the beginning. We see "swords", "northern wind", "defence" etc. In terms of the actual political tension between the Turks and the Tang Palace in the years between 720 and 723, we hear an obvious determination saying; "Nine Tribes, Qiang and Hun followed the Han banner 九姓羌浑随汉节, [while] the Six Provinces' foreigners obeyed the Rong's saddle 六州蕃落从戎鞍". This clearly gives an account for the tribal confrontation, which enabled the colossal bridge structure then.